

UOT 37.0

Turə Əli qızı Əliyeva
Gəncə Dövlət Universitetinin müəllimi

**NƏZARƏT VƏ ÖZÜNƏNƏZARƏTİN FORMALAŞMASINA XİDMƏT EDƏN
TAPŞIRIQLAR ÜZƏRİNDƏ KOLLEKTİV İŞİN TƏŞKİLİ**

Тура Али гызы Алиева
преподаватель
Гянджинского Государственного Университета

**ОРГАНИЗАЦИЯ КОЛЛЕКТИВНОЙ РАБОТЫ НАД ЗАДАНИЯМИ,
СПОСОБСТВУЮЩИЕ ФОРМИРОВАНИЮ КОНТРОЛЯ И САМОКОНТРОЛЯ**

Tura Ali Aliyeva
lecturer at Ganja State University

**ORGANIZATION OF COLLECTIVE WORK ON TASKS, PROMOTING THE
FORMATION OF CONTROL AND SELF-CONTROL**

Xülasə. Nəzarət və özünənəzarətin inkişafı üçün xüsusi olaraq təşkil edilən tapşırıqlar şagirdlərdə onların inkişafına kömək edən xüsusiyyətlərin: müşahidə, diqqəti cəmləşdirmə, iradə, fərasət və s. intensivləşmə yolu ilə göstərilən bacarıqların formalaşdırılması məqsədini daşıyır. Bu tip tapşırıqların istifadəsi daha çox bacarıqların formalaşmasının ilkin mərhələsində - hazırlıq və birinci siniflərdə baş verir. Xüsusi təşkil edilmiş tapşırıqların digər bir hissəsi artıq əldə edilmiş bilik və bacarıqların təkmilləşdirilməsi zamanı nəzarət və özünənəzarətin inkişafını, yəni şagirdlərin təlim fəaliyyətində buraxdıqları səhvlərin düzəldilməsini və gələcəkdə gözlənilən səhvlərin qarşısının alınmasını nəzərdə tutur.

Açar sözlər: *nəzarət, özünənəzarət, riyazi tapşırıq, diqqət, dördbucaqlı, eksperimental iş*

Резюме. Задания, специально организованные для развития контроля и самоконтроля, способствуют развитию у учащихся таких качеств как наблюдательность, сосредоточенность, сила воли, проницательность и др. Эти задания направлены на формирование навыков, проявляемых посредством интенсификации. Данный тип заданий чаще всего используют на начальном этапе формирования навыков – в подготовительных и первых классах. Другая часть специально организованных заданий предполагает развитие контроля и самоконтроля при совершенствовании уже полученных знаний и умений, то есть исправление ошибок, допущенных учащимися в учебной деятельности, и предупреждение ошибок в будущем.

Ключевые слова: *контроль, самоконтроль, математическое задание, внимание, четырехугольник, экспериментальная работа*

Summary. Tasks specially organized for the development of control and self-control contribute to the development of such qualities in students as observation, concentration, willpower, insight, etc. These tasks are aimed at developing skills that are manifested through intensification. This type of tasks is most often used at the initial stage of skills formation - in preparatory and first grades. Another part of specially organized tasks involves the development of control and self-control while improving the knowledge and skills already acquired that is, correcting mistakes made by students in educational activities and preventing mistakes in the future.

Key words: *control, self-control, mathematical task, attention, quadrilateral, experimental work*

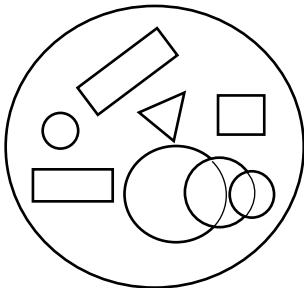
Nəzarət və özünənəzarətin inkişafı üçün xüsusi olaraq təşkil edilən tapşırıqların bir hissəsi şagirdlərdə onların inkişafına kömək edən xüsusiyyətləri: müşahidə, diqqəti cəmləşdirmə,

iradə, fərasət və s. intensivləşmə yolu ilə göstərilən bacarıqları formalaşdırmaq məqsədi daşıyır. Bu tip tapşırıqların istifadəsi daha çox bacarıqların formalaşmasının ilkin mərhələsində - hazırlıq və birinci sinifdə baş verir. Xüsusi təşkil edilmiş tapşırıqların digər bir hissəsi artıq əldə edilmiş bilik və bacarıqların təkmilləşdirilməsi zamanı nəzarət və özünənəzarətin inkişafını, yəni şagirdlərin təlim fəaliyyətində buraxdıqları səhvlərin düzəldilməsini və gələcəkdə gözlənilən səhvlərin qarşısının alınmasını nəzərdə tutur.

Qeyd edildiyi kimi, birinci qrup tapşırıqlarına nəzarət və özünənəzarətin formalaşmasına birbaşa yönəlmiş tapşırıqlar daxildir və əsasən bu bacarıqların formalaşmasının ilkin mərhələsi olan hazırlıq və birinci siniflərdə istifadə olunur. Bu tapşırıqlar üzərində işləmək şagirdin iradəsinin, diqqətinin, müşahidəsinin, zəkasının inkişafını tələb edir ki, bütün bunlar da bu yaşda olan uşaqlarda hələ lazımi şəkildə inkişaf etməmiş olur. Buna görə də, belə tapşırıqlarla təşkil olunan iş həmin inkişafına kömək edir.

Eksperimental sinif şagirdlərində nəzarət və özünənəzarət bacarıqlarının inkişafına və formalaşdırılmasına aid olan və tərəfimizdən tərtib olunaraq birinci siniflərdə eksperimental iş praktikasında istifadə olunan tapşırıqların bəzilərinə nəzər salaq.

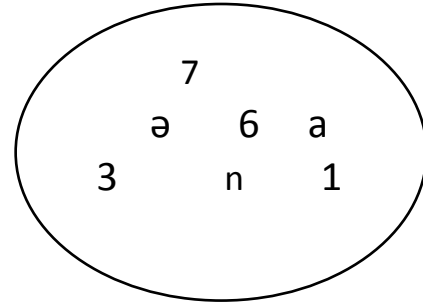
Tapşırıq 1. Şagirdlərə lövhədə rəsm verilir (bax. şəkil 1).

Şəkil 1

Şagirdlərdən bu şəkli diqqətlə nəzərdən keçirmək tələb olunur. Sonra ondan soruşulur: “Burada neçə dairə çəkilib?” Şagirddən böyük dairəni nəzərə almayaraq “Dörd” cavabını verməsi gözlənilir. Bu zaman şagirdə düzgün cavabı tapmaqda köməklik edilir.

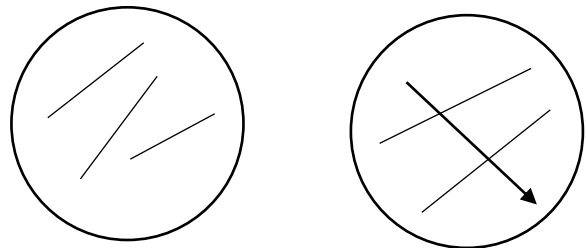
Tapşırıq 2. Lövhədə şəkil verilib (şəkil 2-ə bax).

Şəkil 2

Şagirdlərə əvvəlcədən xəbərdarlıq edilir ki, onların müşahidə və nəzarət qabiliyyətləri sınaqdan keçirilir. Onlara deyilir ki: “Rəsmə diqqətlə baxın... İndi mən dairənin içərisində nəyi-sə siləcəyəm, siz də diqqət yetirin ki, nəyi silmişəm... Başınızı əyin!” (Uşaqlar başlarını partaya doğru əyirlər. Müəllim silmir, dairəyə bir və ya iki hərf və ya rəqəm əlavə edir). “Nəyi sildim?” – deyər müəllim soruşur. O, partaların ətrafında gəzir və uşaqlar cavabı onun qulağına pıçıldayırlar. Müəllim əksəriyyətin cavablarını öyrəndikdən sonra bir şagirddən cavabı ucadan təkrarlaması xahiş edir. Müəllim soruşur: “Başqa kim belə düşünür?”

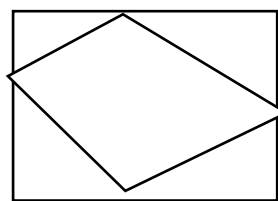
Tapşırıq 3. **A** və **B** çoxluqları lövhədə göstərilmişdir (şəkil 3).

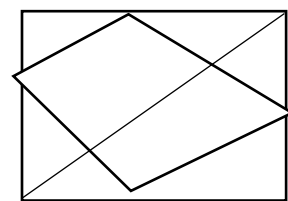
Şəkil 3

Şagirdlərdən bu çoxluqlar arasında bərabər işarəsinin qoymaq mümkün olub-olmadığı soruşulur. Onlar cavab verməlidirlər ki, **A** və **B** arasında bərabər işarə qoymaq mümkün deyil, çünki **A**-da cəmi üç düz xətt, **B**-də üç düz xətt, bir xətt seqmenti və 8 şüa var.

Tapşırıq 4. Lövhədə fiqurlar çəkilib (şəkil 4; 4-a).

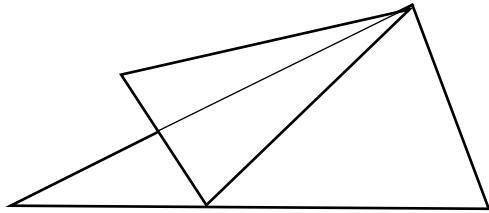
şəkil 4

şəkil 4-a

Müəllim 4-cü şəkli diqqətlə nəzərdən keçirməyi tələb edir və sonra onlardan soruşur: – Şəkildə 5 üçbucağı kim tapa bilər? Uşaqlar yalnız 4 üçbucağın olduğunu görməlidirlər. Bundan sonra iki əks künc nöqtələrini düz xətt ilə birləşdirir (şəkil 4-a). “İndi neçə üçbucaq var?” – deyərək uşaqlardan soruşur. Onlar 10 üçbucaq tapmalıdırlar.

Tapşırıq 5. Lövhədə fiqur çəkilir (şəkil 5).

şəkil 5

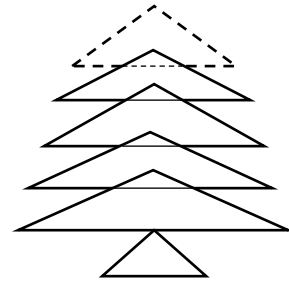
Şagirdlər şəklə diqqətlə baxıb neçə üçbucağın olduğunu deməlidirlər. Şagirdlərdən bəziləri şəkildə iki üçbucaq, bəziləri üç, beş, bəziləri isə altı üçbucağın hamısını görür. Birinci çağırılan şagird düzgün cavab verirsə, digərləri üçün tapşırıq mənasını itirir və onlar daha müşahidə etməyəcəklər. Tapşırığın məqsədi isə ondadır ki, hani düşünsün, axtarsın və düzgün cavabı tapsın.

Bu vəziyyətdə “qulağa pıçıldamaq” texnikasına müraciət etmək lazımdır. Müəllim əlini qaldıran şagirdə yaxınlaşır və şagird cavabının qulağına pıçıldayır. Sonra müəllim başqa şagirdə keçir və s., nəhayət, bütün şagirdlərin fikrini öyrəndikdən sonra onlardan birinin uca-dan cavab verməsini və lövhədə üçbucaqların hər birini göstərməsini xahiş edir.

Bu “qulağa pıçıldamaq” üsulu eksperimental ibtidai siniflərdə müəllimlərin işində yaranmışdır. Şagirdlər bu sorğunu bəyənilər və onlar işə qoşulmağa həvəslə hazırdırlar. Bu şəkildə sual vermək müəllimdən tempi, canlılıq (aktivlik) tələb edir və sonra bir-iki dəqiqə kifayət edir ki, bütün şagirdlərin cavablarını öyrənsin.

Aşağıda hazırlıq və birinci sinif şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuş və birbaşa nəzarət və özünənəzarətin formalaşmasına yönəlmiş, bizim tərəfimizdən tərtib edilmiş tapşırıqlardır.

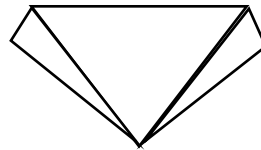
Tapşırıq 6. Lövhədə müxtəlif ölçülü üçbucaqlardan ibarət yolka ağacı çəkilib (şəkil 6).

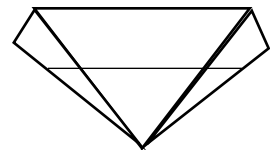
şəkil 6

Şagirdlərdən lövhədə çəkilmiş yolkanın neçə üçbucaqdan ibarət olduğunu saymaq xahiş olunur. Burada şagirdlərin əksəriyyəti beş üçbucağı görür, lakin bəziləri səkkizinin hamısını görə bilir. Sonra şagirdlərə deyilir: “Yolka ağacına daha bir üçbucaq əlavə edəcəyik (rəsmdə bu üçbucaq qırıq xətlərlə qeyd olunub). Yolka ağacına neçə üçbucaq əlavə olunacaq? Şagird qeyd etməlidir ki, yolka ağacına bir üçbucaq əlavə etməklə iki üçbucaq əlavə edilmiş olur.

Tapşırıq 7. Lövhədə bir fiqur verilmişdir (şəkil 7).

şəkil 7

şəkil 7-a

Şagirdlər fiquru diqqətlə nəzərdən keçirməlidirlər (şəkil 7) və fiqurun neçə üçbucaq və seqmentdən ibarət olduğuna cavab verməlidirlər. Şəkildə 3 üçbucaq və 7 xətt seqmenti olduğuna diqqət yetirməlidirlər. Şəkil 7-a-da göstərilirdiyi kimi, rəsmə bir seqment əlavə edilir. Uşaqlardan soruşurlar: “Şəklə neçə üçbucaq və neçə seqment əlavə edildi?” Uşaqların əksəriyyəti cavab verir ki, bir seqment və üç üçbucaq əlavə olunub. Əslində rəsmə 7 seqment və 6 üçbucaq əlavə edilmişdir.

Tapşırıq 8. Lövhədə düzbucaqlı çəkilib (şək. 8).

1	2	3
4	5	6

şəkil 8

Şagirdlərdən bu rəsmə diqqətlə baxmaq və onun neçə dördbucaqlıdan ibarət olduğuna cavab vermələri xahiş olunur. Əksər şagirdlər bunun 6 dördbucaqlıdan ibarət olduğunu cavablandıdır. Bəziləri daha bir neçə dördbucaqlı görə bilirlər. Onlara şəkildə 18 dördbucaqlı olduğu bildirilir və şəkildə göstərilən nömrələmədən istifadə edərək onların adını çəkib lövhəyə yazmaları xahiş olunur.

Məsələn, dördbucaqlılar: 1+2; 2+3; 1+2+4+5; 5+6 və s. Şagirdlər 18 dördbucağın hamısını adlandıraraq lövhədə yazmalıdırlar.

Tapşırıq 4. Lövhədə sadə sözləri təşkil edən bir hərf qrupları yazın. Şagirdlər bu həflərdən sözlər düzəltməlidirlər. Məsələn: N A A, O T S L, T L S U, Ə E Ş M, O T P, V H Ə L Ö, L A A M.

Həfləri dəyişdirərək şagirdlər aşağıdakı sözləri almalıdırlar: ANA, STOL, STUL, MEŞƏ, TOP, LÖVHƏ, ALMA. Bu tapşırıq şagirdlərdən müşahidəçi olmağı, diqqət yetirməyi, əzmkarlığı tələb edir.

Tapşırıq 5. Lövhədə istənilən həflər yazılır: A, N, T, Q, R, D, Ş, Ə, Y, I, B, L.

Şagirdlər bu həflərdən söz yaratmalıdırlar. Məsələn: NƏNƏ, QARDAŞ, ATA, QAYIQ, ANA, AYAQ, BABA, BALA, BALIQ və s. Şagirdlər sözləri yerindən deyirlər. Tapşırığın məqsədi – mümkün qədər çox söz yaratmaqdır, lakin müəllim şagirdlərə xəbərdarlıq edir ki, yoldaşlarının dediyi sözü təkrarlamasınlar. Bu tapşırıq üzərində işləyərkən şagirdlər söz tapmaq üçün təkcə zehni hərəkətlər etmir, həm də yoldaşlarının dediyi sözləri unutmamaq və

yaxşı yadda saxlamaq üçün diqqət və yaddaşlarını mümkün qədər gərginləşdirirlər.

Beləliklə, yuxarıda təqdim olunan tapşırıqlar məktəbə hazırlıq qruplarının və birinci sinif şagirdlərində nəzarət və özünənəzarət bacarıqlarının formalaşdırılmasının başlanğıc mərhələsinə xidmət edir. Belə tapşırıqlar və onların icra edildiyi məşğələlər şagirddən proqram materialı üzrə müəyyən bilik ehtiyatına və ya biliyə malik olmağı tələb etmir. Onlar şagirdlərin artıq malik olduqları imkanlardan istifadə etmək üçün nəzərdə tutulub.

Problemin aktuallığı. Nəzarət və özünənəzarət elə bacarıqlardır ki, onun ictimai fəaliyyətə daxil edilməsi insanı mümkün səhvlərdən və uğursuzluqlardan sığortalayır. Kiçikyaşlı məktəblilərdə nəzarət və özünənəzarətin inkişafı müasir məktəblərimizin ən vacib təlim və tərbiyə vəzifəsidir. Bu bacarıqlar yalnız şagirdlərin təlim və idraki fəaliyyətinin güclənməsinə deyil, həm də onların tərbiyəsi ilə bağlı vəzifələrin uğurlu icrasına töhfə verir. Buna baxmayaraq, təhsil təcrübəsində hələ də bu bacarıqların formalaşmasına və inkişafına lazımı diqqət yetirilməmişdir.

Problemin elmi yeniliyi. Uşaqlarla kollektiv və fərdi iş prosesində nəzarət və özünənəzarətin formalaşdırılmasının yolları və vasitələri müəyyənləşdirildi. Bu bacarıqların formalaşması üçün xüsusi tapşırıqlar sistemi, bu tapşırıqların təsnifatı və onlardan istifadə metodikası hazırlanmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti Tədqiqatın elmi nəticələrindən orta ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai sinif müəllimləri uşaqlarda nəzarət və özünənəzarət bacarıqlarının formalaşdırılması məqsədi ilə, habelə uşaqlar isə ev tapşırıqlarını yerinə yetirərkən istifadə edə bilirlər.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov, A.N. Pedaqogika: Müntəxəbat. Ali təhsil müəssisələri üçün dərs vəsaiti. / A.N. Abbasov, R.R. Məmmədşad, L.A. Məmmədli – Bakı: Mütərcim, – 2021. – 608 s.
2. Ümumtəhsil məktəblərinin I-IV sinifləri üçün fənn kurikulumları / tərt. ed. A. Əhmədov, Ə. Abbasov – Bakı: Təhsil, 2008. – 480 s.
3. Qocayeva, L.İ. Məsələ həlli vasitəsilə riyaziyyat təliminin həyatla əlaqələndirilməsi (III-IV siniflər): / pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası / – Bakı, 2003. – 108 s.
4. Pirverdiyeva, G.İ. Fənlərin inteqrasiyasına dair yeni mülahizə. // – Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi, – 2015. №4, – s. 301-304.

E-mail: tureelievaya@mail.ru

Rəyçilər: ped.ü.fəls.dok. , dos. N.R. Abbasov,

ped.ü.fəls.dok. İ.B. Əmirəliyeva

Redaksiyaya daxil olub: 08.02.2023